

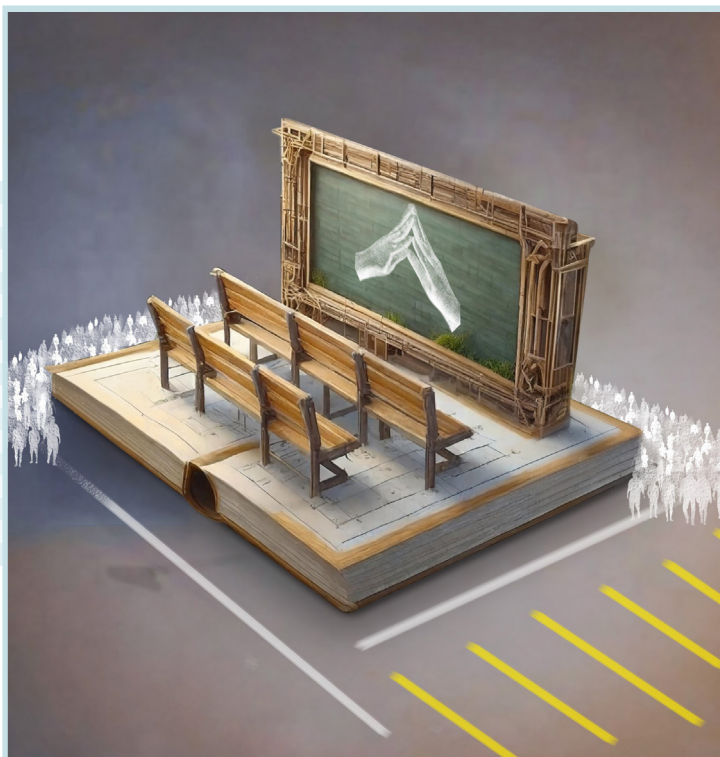
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اندیشکده موج
Mowj Think Tank

گزارش راهبردی

مطلوب سازی کالبدی مدارس از طریق مشارکت مردمی

دفتر مطالعات فرهنگی و اجتماعی

تاریخ شروع: ۱۴۰۲/۰۹/۲۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۱۰

چکیده

مؤلفه‌های مختلفی مانند برنامه درسی، آموزگاران و... تأثیر مهمی در امر آموزش دارند و محیط فیزیکی یا کالبد مدرسه، تنها یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در یادگیری است؛ اما می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در یادگیری، محیط فعال یادگیری به شمار می‌رود. در واقع به گفته صاحب‌نظران معماری، محیط فیزیکی مدرسه می‌تواند معلم اول باشد؛ بنابراین مطلوب سازی کالبد مدارس از ضرورت بسیار بالایی برخوردار است. اما در کشور ما با توجه به افزایش تعداد کلاس‌ها و روند روبه‌رشد افزایش سرانه آموزشی، یکی از چالش‌های اساسی آموزش و پرورش، نگهداشت، بهسازی و مطلوب سازی کالبد مدارس است که با توجه به منابع محدود مالی و انسانی آموزش و پرورش، رسیدگی به همه این امور امکان‌پذیر نیست. از طرفی ظرفیت عظیم دانش‌آموزان، معلمان، کارکنان، اولیا دانش‌آموزان و گروه‌ها و تشکل‌های مردمی و جهادی در مطلوب سازی فضای کالبدی مدارس مغفول مانده است.

در این پژوهش قصد داریم ضمن تعریف مفاهیم، ویژگی‌های کالبدی یک مدرسه مطلوب و تحلیل شخصیت‌های رفتاری دانش‌آموزان با روش کتابخانه‌ای و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به بررسی شبکه مسائل و چرایی عدم مشارکت معلمان، کارکنان، اولیا دانش‌آموزان، گروه‌ها و تشکل‌های مردمی و جهادی در مطلوب سازی فضای کالبدی مدارس با روش‌های؛ ۱. اولویت‌بندی مشکلات بر اساس فراوانی مشکلات در اسناد ۲. اولویت‌بندی مشکلات بر اساس تکرار مشکلات در گفتارپژوهی ۳. اولویت‌بندی مشکلات بر مبنای اعتبار اسناد و گفتارها با روش رتبه‌بندی سلسه‌مراتبی (AHP) پردازیم.

بیان مسئله

به طور بدیهی، هیچ چیز در جهان ابدی نیست و عمر مفیدی دارد که طی آن در اثر مرور زمان یا علل دیگر فروپایگی پیدا کرده و بالاخره از حیز انتفاع ساقط می‌شود. ساخته‌های دست بشر از جمله ساختمان‌ها، مصالح و فرآورده‌های ساختمانی هم از این قاعده مستثنی نیستند اما با اجرای سازه خوب و بهره‌برداری و نگهداری صحیح می‌توان پدیدار شدن فروپایگی را به تاخیر انداخت و عمر مفید را طولانی‌تر کرد. بنابراین نگهداشت مدرسه می‌تواند یکی از مهم‌ترین عوامل افزایش طول عمر مدرسه باشد.

در این نوشته قصد داریم با روش کتابخانه‌ای و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته نقش گروه‌های مردمی، عموم مردم و خانواده مدرسه را در مطلوب سازی مدرسه تبیین کرده و ضمن تحلیل و بررسی ویژگی‌های شخصیتی خانواده مدرسه به ترسیم شبکه مسائل چرایی عدم مشارکت گسترده آنها در مطلوب سازی مدرسه بپردازیم.

منظور از مطلوب سازی مدرسه انجام تمام اموری است که مدرسه را روح تازه می‌بخشد اعم از تعمیرات اساسی و جزئی، بهسازی مدرسه، شاداب‌سازی مدرسه، نگهداشت مدرسه، مدرسه‌داری و... لذا در ادامه از ترکیب مطلوب سازی مدرسه به عنوان اصطلاح کلی استفاده خواهیم کرد. به‌طور کلی بهسازی به دو نوع تعمیرات اساسی و جزئی تقسیم می‌شود که تعمیرات اساسی مدارس در حیطه وظایف سازمان نوسازی است و تعمیرات جزئی برعهده بهره‌بردار است. در ادامه به تعریف تعمیرات اساسی و جزئی خواهیم پرداخت.

تعمیرات اساسی

اهم تعاریف تعمیرات اساسی به شرح ذیل است.^{۱۱}

■ هرگونه تعمیراتی که مشخصات اولیه (نقشه ساخت) را دچار تغییر و تحول نماید، تعمیرات اساسی هستند. مانند تعمیر در بخش‌های باربر ساختمان (شامل شالوده، اسکلت، سفت‌کاری و....)، تغییر عمده در کاربری فضاها، تغییر اساسی سیستم لوله‌کشی، تغییر اساسی در سیستم برق، تعمیر کامل سرویس بهداشتی، فرش کف ساختمان‌ها به صورت کامل، سنگ‌کاری کلی بدنه که اهم این مصادیق در جداول پیوست شماره ۶ ارائه شده است.

■ تعمیراتی که فارغ از حجم و یا گستردگی آنها چه در دوره تعمیرات و چه بعد از آن، به لحاظ ایمنی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشند. مانند بازسازی شبکه برق، تغییرات در تابلوهای برق و موارد مشابه.

۱۱. دستورالعمل مدیریت نگهداری و تعمیرات فضاهای آموزشی، تربیتی و ورزشی، وزارت آموزش و پرورش سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس

- هرگونه تعویض یا بازسازی (به‌روآوری) که نیاز به محاسبات مهندسی و بررسی مشخصات فنی و در صورت لزوم اصلاح و به‌روآوری و نظارت کامل داشته باشند، به‌عنوان مثال چنانچه بخشی از سیستم گرمایش مانند تعویض رادیاتور، تعویض قطعه‌ای از موتورخانه و... مدنظر باشد، تعمیرات جزئی و چنانچه شبکه گرمایشی آن بخواهد، دچار اصلاح و بازسازی گردد، تعمیرات اساسی تلقی می‌گردد.
- بازسازی، تعمیر و ترمیم کامل یک آیتم در ساختمان (کفسازی، نماسازی، دیوار محوطه، محوطه‌سازی، عایق بام و...) تعمیرات اساسی تلقی می‌شود.

تعمیرات جزئی

مواردی غیر از آنچه در تعاریف تعمیرات اساسی ارائه گردیده در زمره تعمیرات جزئی محسوب می‌شود. چنانچه عدم نگهداری صحیح یا قصور در انجام تعمیرات جزئی منجر به بروز مشکلات یا تعمیرات اساسی گردد مسئولیت انجام این تعمیرات بر عهده بهره‌بردار می‌باشد.^{۱۲}

به‌طور کلی نگهداشت مدرسه یا با بیان بهتر مدرسه‌داری بر عهده بهره‌بردار است بدین معنا که سازمان نوسازی مدارس را بعد از ساخت، بازسازی یا مقاوم‌سازی در اختیار بهره‌بردار قرار می‌دهد و نگهداری از مدرسه که خود شامل مواردی همچون؛ شاداب‌سازی، بهسازی، تعمیرات جزئی و... است بر عهده بهره‌بردار است.

اهداف اصلی نگهداری^{۱۳}

- افزایش ضریب ایمنی و حفاظت از جان دانش‌آموزان و کارکنان مدارس؛
- ایجاد احساس روانی حضور در محیط امن و قابل اطمینان برای دانش‌آموزان و کارکنان؛
- افزایش کیفیت آموزش در سطح کشور و جلوگیری از تعطیلی احتمالی مدارس به علت فرسودگی تجهیزات و انجام تعمیرات؛
- به حداقل رساندن هزینه‌های ناشی از خرابی و ازکارافتادگی تأسیسات مکانیکی و برقی و ابنیه مدارس با جلوگیری از توسعه عیوب و نقایص و برطرف کردن معایب و نواقص جزئی، قبل از احتیاج به تعمیرات کلی؛
- بهینه‌سازی مصرف انرژی و کاهش هزینه‌های مربوط به آن؛
- اطمینان از آماده‌بودن کلیه تجهیزات اضطراری نظیر سیستم‌های آتش‌نشانی، برق اضطراری و... در شرایط بحرانی؛
- افزایش عمر مفید ساختمان‌ها؛
- افزایش عمر مفید تجهیزات و تأسیسات؛

۱۲. دستورالعمل مدیریت نگهداری و تعمیرات فضاها، آموزشی، تربیتی و ورزشی، وزارت آموزش و پرورش سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس
 ۱۳. همان

- استفاده حداکثر ظرفیت تجهیزات؛
- توجه به مسائل زیست محیطی؛
- صرفه جویی در نیروی انسانی به علت تقلیل عملیات تعمیراتی؛
- آنالیز خرابی‌ها و اتخاذ سیاست درست جهت جایگزینی و یا تعمیر اساسی.

به منظور نگهداری از مدارس، دستورالعملی با عنوان «دستورالعمل مدیریت نگهداری و تعمیرات فضاهای آموزشی، تربیتی و ورزشی» در بهار ۹۹ توسط آموزش و پرورش تدوین شده است که بر اساس آن گروه مدیریت نگهداری و تعمیرات با همکاری آموزش و پرورش موظف به نگهداری و انجام تعمیرات مدارس اند.

بر اساس سند برنامه زیرنظام تأمین فضا، تجهیزات و فناوری، ادارات کل آموزش و پرورش در استان‌ها موظف به عقد قرارداد برای نگهداری از تمامی مدارس هستند و همچنین جهت انجام تعمیرات، آموزش و پرورش می‌بایست نسبت به اولویت بندی فضاها اقدام نمایند.

گروه مدیریت نگهداری و تعمیرات با همکاری ادارات آموزش و پرورش مناطق استان‌ها باید نسبت به شناسایی و دسته بندی فضاهای آموزشی، تربیتی و ورزشی به منظور انجام مدیریت نگهداری و تعمیرات مدارس اقدام نمایند و پس از تنظیم این لیست به همراه سایر مستندات مرتبط با موضوع در اسناد، جهت برگزاری مناقصه و عقد قرارداد آموزش و پرورش با مسئول نگهداری اقدام نماید.

در صورتی که بر اساس پیوست شماره ۶ این دستورالعمل و تأیید اداره کل نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس استان مواردی مشمول تعمیرات اساسی باشد، مسئولیت این تعمیرات بر عهده ادارات کل نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس بوده و در غیر این صورت، تعمیرات جزئی بر عهده آموزش و پرورش خواهد بود که این مسئولیت را طی قراردادی به مسئول نگهداری واگذار می‌نماید. در جدول شماره ۱ بر اساس پیوست شماره ۶ دستورالعمل مذکور به مهم ترین مصادیق تعمیرات اساسی و جزئی اشاره شده است.

مخاطب مشارکت در مطلوب سازی

از آنجایی که مسجد و مدرسه دو کانون محله هستند و عموماً همه افراد محله به طریقی با این دو کانون در ارتباط اند؛ لذا همه این افراد مکلف به مشارکت به منظور بهسازی و توسعه مدرسه هستند. این مشارکت محدود به مشارکت‌های مالی نیست و هرکس با هر توانی می‌بایست به پیشرفت آن کمک کند؛ بنابراین اولین گام برای گسترش مشارکت عموم مردم در مدرسه‌داری و مطلوب سازی مدرسه، تغییر رویکرد مردم است بدین معنا که پیش فرض ذهنی افراد باید از مدرسه دولت به مدرسه مردمی تغییر پیدا کند.

این تغییر رویکرد با فرهنگ سازی اتفاق خواهد افتاد بنابراین این فرهنگ سازی می‌بایست با یک تلنگر آغاز شود به گونه‌ای که اولاً عموم مردم و خانواده مدرسه^{۳۳} علی‌الخصوص دانش‌آموزان نسبت به توانایی‌ها و ظرفیت‌های درونی خود اشراف پیدا کنند و ثانیاً نسبت به محیط تحصیل خود احساس مسئولیت نمایند.

تغییر رویکرد در مدرسه و دانش‌آموزان می‌بایست از معلمان آغاز شود چراکه براساس مطالعات انجام شده، اگر قرار باشد روح دانش‌آموز پرورش و رشد یابد، باید این روند از روح معلم آغاز شود. چنانچه روح معلم افسرده و ناتوان باشد، شانس ناچیزی برای تقویت و مراقبت از روح دانش‌آموزان وجود خواهد داشت. معلمانی که نمی‌توانند حضور توانمند خود را هر روز در کلاس درس نمایش دهند، از لحاظ انتقال فکر با دانش‌آموزان هماهنگ نیستند و برای پاسخگویی به نیازهای دانش‌آموزان آمادگی ندارند.^{۳۴}

ویژگی‌های شخصیتی دانش‌آموزان

از آنجایی که در این پژوهش قصد داریم چرایی و چگونگی مشارکت عموم مردم و خانواده مدرسه علی‌الخصوص دانش‌آموزان را بررسی کنیم لذا لازم است ویژگی‌های شخصیتی دانش‌آموزان را بررسی نماییم تا چگونگی نقش‌آفرینی آنها را احصا نماییم.

مدرسه، نخستین جامعه‌ای است که کودک در آن گام می‌نهد و اولین تجربه‌های زندگی اجتماعی کودکان در محیط مدرسه فراهم می‌شود، اما فضاهای آموزشی در مدرسه از شادابی کافی برخوردار نیستند و اغلب کسالت‌بار و فاقد تحرک و پویایی هستند، در نتیجه دانش‌آموزان در این مدارس امید به زندگی و شوق زیستن برای موفقیت، کنجکاو، شادابی و طراوت تحصیلی را از دست می‌دهند و بی‌تفاوتی و پرخاشگری را جایگزین آنها می‌کنند.^{۳۵}

۳۳. دانش‌آموزان، اولیا دانش‌آموزان، معلمان و کارکنان

۳۴. رضایی، موسی، چگونه مدرسه‌ای شاداب داشته باشیم. چاپ اول زنجان؛ نیکان کتاب، ۱۳۸۶

۳۵. رضایی، موسی، چگونه مدرسه‌ای شاداب داشته باشیم. چاپ اول زنجان؛ نیکان کتاب، ۱۳۸۶

در میان دانش‌آموزان، مقطع تحصیلی متوسطه بیشترین گروهی هستند که نیازمند ترمیم و بازسازی تمرکز ذهنی خود هستند. اغلب دانش‌آموزان این دوره را نوجوانان تشکیل می‌دهند. متأسفانه در ایران اکثر دبیرستان‌ها و هنرستان‌ها در فضاهای فاقد طراحی مناسب و یا در فضاهایی با کاربری غیرآموزشی تأسیس می‌گردند که به نظر می‌رسد این مسئله بر روند اجتماعی شدن دانش‌آموزان در این مراکز اثرگذار باشد.^{۳۶}

در پژوهشی که بر روی دانش‌آموزان مدرسه‌ای در شهرستان مهدی شهر استان سمنان اجرا شد. یافته‌های به دست آمده بر اساس پاسخ دانش‌آموزان در سه حوزه عاطفی، رفتاری و کارگزاری از این تحلیل به شرح زیر است.^{۳۷}

جدول شماره ۲ - تحلیل عاطفی، رفتاری و کارگزاری دانش‌آموزان

بعد	آیتم	همبستگی با نمره کل
عاطفی	مدرسه مکانی است که در آن احساس جدایی از دیگران می‌کنم	۰/۶۷
	مدرسه مکانی است که در آن به آسانی با دیگران دوست می‌شوم	۰/۳۶
	مدرسه مکانی است که در آن احساس با هم بودن می‌کنم	۰/۴۵
	مدرسه مکانی است که در آن به نظرم می‌آید دیگران مرا دوست دارند	۰/۴۲
	مدرسه مکانی است که در آن احساس تنهایی می‌کنم	۰/۶۷
رفتاری	اگر فرصت فراهم شود، از مدرسه بدون علت موجه غیبت می‌کنم	۰/۵۲
	اگر فرصت فراهم شود، وقتی در مدرسه حضور دارم، از کلاس‌ها غیبت می‌کنم	۰/۶۵
	عمداً کلاس‌ها را بهم می‌زنم	۰/۶۵
	نسبت به معلمان، گستاخی می‌کنم	۰/۶۱
	در کلاس درس حواس‌پرت هستم	۰/۳۶
کارگزاری	در کلاس‌ها، سؤال‌های درسی از معلمان می‌پرسم	۰/۵۲
	با معلمانم درباره اینکه چه چیزهایی را دوست دارم و از چه چیزهایی بدم می‌آید صحبت می‌کنم	۰/۴۲
	وقتی چیزی مرا علاقه‌مند می‌کند، برای معلمانم توضیح می‌دهم	۰/۴۲
	هنگام درس دادن معلم، نظراتم را درباره درس بیان می‌کنم	۰/۷۱
	برای بهبود کلاس‌ها پیشنهادهایی به معلمان ارائه می‌دهم	۰/۵۷

در پژوهشی که به شخصیت‌شناسی دانش‌آموزان عادی و تیزهوشان شهر بندرعباس با جامعه

۳۶. حسینی، سیده دینمن، چگونه توانستم مشکل عدم تمرکز و بی‌توجهی دانش‌آموز را کاهش دهم، هشتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران، ۱۴۰۰

۳۷. صفائی مریم و طالع پسند سیاوش، مقاله، ویژگی‌های روانسنجی مقیاس چندبعدی درگیری دانش‌آموز در مدرسه، فصلنامه علمی - پژوهشی، پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، سال پنجم، شماره چهارم، ۱۳۹۷

آماري ۱۶۲ نفر (۸۱ نفر عادي و ۸۱ نفر تيزهوش) پرداخته است، ميانگين ويژگي هاي شخصيتي دانش آموزان را اين گونه تحليل مي نمايد؛^{۳۸}

جدول ۳ - ميانگين ويژگي هاي شخصيتي دانش آموزان

ر	عنوان	دانش آموزان عادي	دانش آموزان تيزهوش
۱	روان نژدي ^{۳۹}	۲۷/۲۹	۲۹/۲۸
۲	بيرون گرايي - درون گرايي	۲۰/۹۸	۲۱/۵۶
۳	اشتياق به تجارب تازه	۲۴/۸۸	۲۵/۲۸
۴	وظيفه شناسي	۲۶/۴۹	۲۷/۲۳
۵	توافقي پذيري	۲۵/۱۲	۲۵/۱۳

۳۸. جراره، مهين و همکاران، مقاله، بررسي مقايسه ويژگي هاي شخصيتي و رشد اجتماعي دانش آموزان عادي و تيزهوش شهر بندرعباس، همایش ملي پژوهش هاي حرفه اي در روانشناسي و مشاوره، دانشگاه هرمزگان

۳۹. نوعي هراس زدگي و اختلالات اضطرابي

وسیله رفت و آمد به مدرسه

بر اساس اطلاعات ثبت شده، ۴۴ درصد از دانش آموزان پاسخ دهنده به سوالات، پیاده به مدرسه می روند. اطلاعات تکمیلی به شرح زیر است:

نوع مدرسه

دانش آموزان در پاسخ به سؤال نوع مدرسه، شش گزینه؛ دولتی، غیردولتی، غیرانتفاعی، هیئت امنایی، تیزهوشان و ماندگار را می توانستند انتخاب کنند که ۵۶ نفر مدارس دولتی را انتخاب کرده اند.

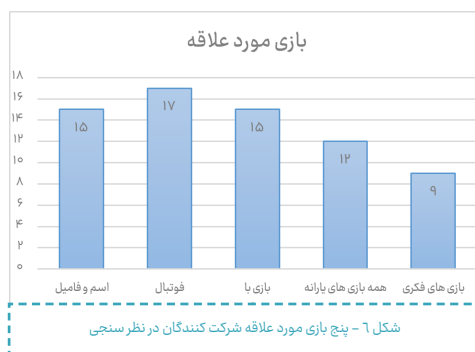
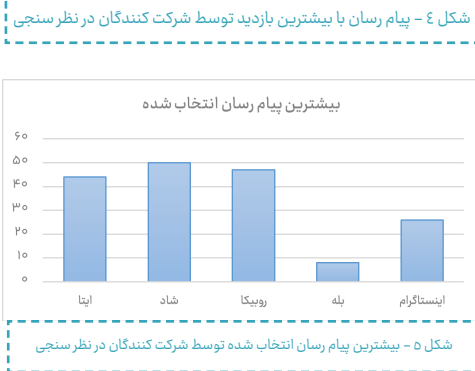
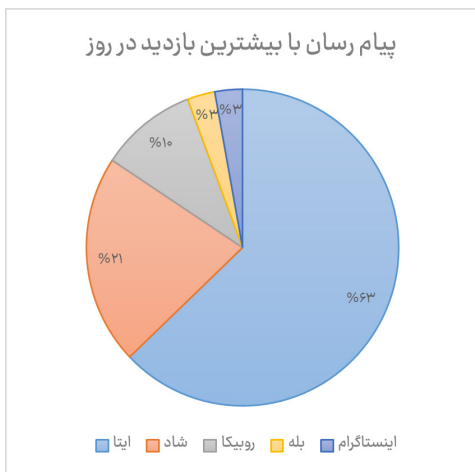
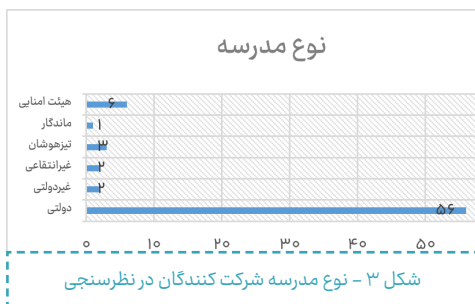
پیام رسان

پاسخ دهندگان در این سؤال می توانستند چند گزینه را انتخاب نمایند و در پاسخ به سؤال کدام یک از پیام رسان ها را بیشتر دنبال می کنید، ۶۴ درصد پیام رسان ایستا را به عنوان اولین پیام رسان، ۲۳ درصد پیام رسان شاد، ۱۰ درصد پیام رسان روبیکا و فقط سه درصد پیام رسان بله و اینستاگرام را به عنوان پیام رسان با بیشترین بازدید انتخاب کرده اند. قابل توجه این است که هیچ کدام از پیام رسان های دیگر مثل تلگرام، واتساپ و... در انتخاب اول دانش آموزان نبوده است.

اما با تحلیل داده ها بر اساس بیشترین پیام رسان انتخاب شده نتایج به این شرح است:

بازی مورد علاقه

شرکت کنندگان در پاسخ به سؤال چهار بازی مورد علاقه خود را بنویسید، پاسخ های مختلفی داده اند اما از جامعه آماری ۷۰ نفری، ۶۸ نفر پنج بازی به ترتیب فوتبال، اسم و فامیل، بازی با توپ (غیر فوتبال)، همه بازی های یارانه ای و بازی فکری را انتخاب کرده اند که فراوانی آنها به شرح زیر است:

قانون تشکیل شوراهای آموزش و پرورش در استان‌ها، شهرستان‌ها و مناطق کشور

بر اساس سند تحول بنیادین آموزش، آموزش و پرورش موظف است نقش شوراهای آموزش و پرورش استان، مناطق و مدارس در تقویت فعالیت‌های تربیتی استان و منطقه و مدرسه در چارچوب سیاست‌ها و برنامه‌های ملی را افزایش دهد. راهکار این هدف را نیز این‌گونه طراحی می‌نماید؛ افزایش کارآمدی شوراهای درون مدرسه (مانند شورای معلمان و شورای دانش‌آموزان) با تفویض برخی اختیارات اداره و مدرسه به آنان و فراهم آوردن زمینه مشارکت بیشتر ایشان در فرایند تعلیم و تربیت مدرسه. بنابراین، در ادامه به ماده یک و یازده قانون تشکیل شوراهای آموزش و پرورش در استان‌ها، شهرستان‌ها و مناطق کشور که اشاره بر افزایش و چگونگی نقش این شوراهای دارد اشاره خواهیم کرد؛ ماده یک؛ به منظور تحقق مشارکت و نظارت مردم در امر آموزش و پرورش و بهره‌گیری از کلیه منابع و امکانات، جهت تأسیس، توسعه و تجهیز فضاهای آموزشی و پرورشی و تسهیل در فعالیت‌های اجرایی آموزش و پرورش، شوراهای آموزش و پرورش در استان‌ها و شهرستان‌ها به شرح این قانون تشکیل می‌شود.

ماده دو؛ مدیران مدارس موظف‌اند مدارس تحت مدیریت خود را بر اساس بودجه تخصیص یافته از محل منابع زیرو در چارچوب ضوابط آموزش و پرورش و خط‌مشی‌ها و سیاست‌های شوراهای مناطق و با همکاری انجمن اولیا و مربیان با کیفیت مناسب اداره کنند.

شبکه مسائل

بنا بر مباحث مذکور، ضرورت مشارکت همه اقشار در بهسازی و مطلوب سازی مدارس بیش از پیش احساس می‌شود چراکه با افزایش تعداد کلاس‌ها و روند روبه‌رشد افزایش سرانه آموزشی در کشور، یکی از چالش‌های اساسی که کشور و آموزش و پرورش با آن مواجه است نگهداشت، بهسازی و مطلوب سازی مدارس است که با توجه به منابع محدود مالی و انسانی آموزش و پرورش، رسیدگی به همه این امور امکان‌پذیر نیست.

در شبکه مسائل این پژوهش قصد داریم به تحلیل و بررسی چرایی محدودیت مشارکت سه گروه دانش آموزان، معلمان و کارکنان و گروه ها و تشکل های مردمی و جهادی بپردازیم. چراکه دو گروه اول یعنی دانش آموزان و معلمان زخانواده مدرسه هستند و زندگی آنها در ارتباط مستقیم با مدرسه است و دسته سوم یعنی گروه ها و تشکل های مردمی و جهادی به سبب ظرفیت عظیمی که در این حوزه دارند قابل توجه و بررسی هستند.